

STATUS OSOBY Z ZABURZENIAMI PSYCHICZNYMI W POSTĘPOWANIU CYWILNYM

STRESZCZENIE

Podstawą praw człowieka jest poszanowanie jego godności i równości względem innych osób, co sprawia że niezależnie od posiadanych cech, każdemu człowiekowi powinien przysługiwać taki sam katalog uprawnień. Niektóre cechy człowieka, jak choćby występujące u niego zaburzenia psychiczne mogą jednak powodować, że zapewnienie mu realizacji wszelkich praw zagwarantowanych dla ogółu obywateli staje się utrudnione, a nawet niemożliwe. Wśród takich uprawnień wymienić należy m.in. prawo do sądu, które w niniejszej rozprawie omówione zostało na gruncie przepisów postępowania cywilnego. Istotą rozważań stało się ustalenie czy obecne regulacje prawne nie odbierają osobom z zaburzeniami psychicznymi podstawowych uprawnień wyłącznie ze względu na występujące u nich zaburzenia psychiczne. Z tego względu pomocniczo odniesiono się do ochrony prawnej osób z zaburzeniami psychicznymi zagwarantowanej nie tylko w ustawie procesowej, ale również w przepisach prawa cywilnego materialnego, prawa międzynarodowego oraz prawa administracyjnego.

Rozprawa składa się z sześciu rozdziałów, zaś przedmiotem rozważań rozdziału pierwszego stały się przede wszystkim terminy dotyczące niepełnosprawności oraz zaburzeń psychicznych, obowiązujące na gruncie różnych przepisów oraz nauk medycznych, społecznych i prawnych. Dla wyjaśnienia problematyki niepełnosprawności omówione zostały również tryby i kryteria nabywania statusu osoby niepełnosprawnej, obowiązujące w prawie administracyjnym. Kwestia ta stała się istotna ze względu na przysługujące osobie niepełnosprawnej uprawnienia uzależnione niekiedy od prawnie orzeczonej niepełnosprawności. W celach prawno-porównawczych, częściowej analizie poddane zostały również prawa osób niepełnosprawnych zagwarantowane w dokumentach prawa międzynarodowego i europejskiego. Te zagadnienia stały się istotne również z uwagi na ewolucję praw osób niepełnosprawnych w tych systemach prawnych, które z kolei w polskim

ustawodawstwie pozostały niezmienione od lat sześćdziesiątych XX wieku. W oparciu o literaturę specjalistyczną objaśnione zostały również medyczne terminy zaburzeń psychicznych, w tym przede wszystkim obowiązujące na tle międzynarodowej i amerykańskiej klasyfikacji zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania. Zwrócono również uwagę na problem marginalizacji społecznej, a w konsekwencji wykluczenia prawnego powstającego na skutek negatywnego postrzegania osób niepełnosprawnych przez społeczeństwo. Zaproponowano rozwiązania służące wyeliminowaniu tego zjawiska, polegające w pierwszej kolejności na zmianie terminologii prawnej w zakresie zaburzeń psychicznych.

W rozdziale drugim rozprawy pomocniczo omówiono zagadnienia cywilnoprawne, ze względu na wpływ zaburzeń psychicznych na zdolność jednostki do funkcjonowania w obrocie prawnym, a także z uwagi na omawiane w dalszej części rozprawy zagadnienia prawa cywilnego procesowego oraz sprawy z udziałem osób z zaburzeniami psychicznymi w trybie postępowania nieprocesowego. Zweryfikowano m.in. wpływ zaburzeń psychicznych na zdolność do czynności prawnych oraz na składanie oświadczeń woli, zarówno przez osobę ubezwłasnowolnioną jak i osobę z zaburzeniami psychicznymi, która nie została ubezwłasnowolniona. Nie sposób było pominąć również przestanek ubezwłasnowolnienia, w tym przesłanki psychiatrycznej, psychologicznej, jurydycznej oraz celowości ubezwłasnowolnienia. Dla zwiększenia ochrony prawnej osoby z zaburzeniami psychicznymi zaproponowano zmiany w regulacjach prawa cywilnego materialnego, zmierzające w kierunku dopasowania instytucji prawnych przewidzianych dla osób z zaburzeniami psychicznymi do konkretnej sytuacji zdrowotnej i życiowej osoby z takim problemem.

Rozdział trzeci rozprawy rozpoczął od ogólnych zagadnień procesowych, omówiono wpływ zaburzeń psychicznych na zdolność sądową, zdolność procesową oraz zdolność postulacyjną osoby fizycznej. Ponadto nie można było pominąć rozszerzonej zdolności procesowej w sprawach z udziałem osób z zaburzeniami psychicznymi, tj. w sprawach: o uchylenie bądź zmianę postępowania o ubezwłasnowolnienie, dotyczących osoby pozostającej pod władzą rodzicielską, opieką albo kuratelą oraz z zakresu ustawy o ochronie zdrowia psychicznego. Następnie odniesiono się do środków prawnych podejmowanych w postępowaniu sądowym w stosunku do osoby z zaburzeniami psychicznymi, służących jej ochronie. W tym zakresie zaproponowano rozwiązania prawne zwiększające zakres zdolności procesowej osób z zaburzeniami psychicznymi, a także zmierzające do zapewnienia osobom z zaburzeniami psychicznymi większego udziału w postępowaniu. Na tym tle wyłoniła się

również problematyka komunikacji strony bądź uczestnika postępowania z zaburzeniami psychicznymi z sądem. Kolejno problem zaburzeń psychicznych poddany został analizie w przypadku ich występowania u osób pełniących takie role procesowe jak: strona, świadek profesjonalny pełnomocnik, biegły sądowy czy sędzia. Wobec braku regulacji w Kodeksie postępowania cywilnego, dotyczących wypełnienia trzech ostatnich wymienionych ról procesowych należało odnieść się do ustaw administracyjnych regulujących status prawny tych podmiotów. Omówiony został wpływ zaburzeń psychicznych na możliwość wypełnienia roli profesjonalnego pełnomocnika procesowego, biegłego sądowego oraz sędziego.

Kolejną część opracowania, tj. rozdział czwarty poświęcono konkretnym sprawom w postępowaniu nieprocesowym z udziałem osób z zaburzeniami psychicznymi. W pierwszej kolejności omówione zostały zagadnienia ogólne dotyczące uczestnika postępowania nieprocesowego. Następnie odniesiono się do spraw małżeńskich z udziałem osób z zaburzeniami psychicznymi, w tym m.in. spraw o wydanie zezwolenia na zawarcie małżeństwa osobie z zaburzeniami psychicznymi. Jeżeli chodzi o inne sprawy rodzinne oraz sprawy z zakresu opieki i kurateli z udziałem osób z zaburzeniami psychicznymi, ich problematyka odniesiona została również do sytuacji prawnej i życiowej osoby podlegającej władzy rodzicielskiej oraz poddanej opiece i kurateli. Jako kluczowy środek dowodowy w tego rodzaju sprawach omówiony został dowód z opinii biegłego lekarza psychiatry, pozwalający na ocenę możliwości pełnienia określonych ról społecznych, w tym głównie roli rodzica z zaburzeniami psychicznymi. Sprawy spadkowe z udziałem osób z zaburzeniami psychicznymi również odniesiono do problemów wiążących się z wydaniem opinii przez biegłego lekarza psychiatrę, wobec braku możliwości przeprowadzenia badania testatora odnośnie występujących u niego zaburzeń psychicznych i posługiwania się przez biegłego jedynie dowodami pośrednimi.

Nie sposób było pominąć spraw o ochronę zdrowia psychicznego, które omówione zostały w rozdziale piątym rozprawy. Ze względu na specyfikę tego postępowania, wynikającego przede wszystkim z uregulowania tego rodzaju spraw w ustawie o ochronie zdrowia psychicznego, rozważania rozpoczęto od zagadnień ogólnych, dotyczących instytucji zgody pacjenta na leczenie. Wyodrębnione zostały warunki ogólne udzielenia zgody, wymagane przy każdej interwencji medycznej oraz warunki szczególne wymagane w przypadku określonych czynności leczniczych, np. udzielenia zgody na umieszczenie w szpitalu psychiatrycznym. W następnej kolejności należało ustalić tryb przyjęcia osoby z zaburzeniami psychicznymi do szpitala psychiatrycznego albo do domu pomocy społecznej

oraz zasady przeprowadzania badania psychiatrycznego na gruncie wymienionej ustawy. Istotą tych zagadnień stała się słabsza pozycja osoby z zaburzeniami psychicznymi względem placówek takich jak szpital psychiatryczny czy dom pomocy społecznej. W tym przypadku również pomocne stały się przeanalizowane wcześniej regulacje prawa międzynarodowego i europejskiego w odniesieniu do przysługującej osobie z zaburzeniami psychicznymi ochrony. Omówione zostały również zagadnienia związane z nieaktualną terminologią medyczną, stosowaną w ustawie o ochronie zdrowia psychicznego. Problem ten należało odnieść do konkretnych zagrożeń płynących z aktualnych rozwiązań prawnych polegających na umieszczeniu osób z konkretnymi zaburzeniami psychicznymi w wymienionych placówkach.

W ostatniej części opracowania, w rozdziale szóstym, zawarte zostały sprawy o ubezwłasnowolnienie. W przypadku tego rodzaju spraw, z uwagi na najbardziej dotkliwe konsekwencje prawne wynikające z pozbawienia bądź ograniczenia zdolności do czynności prawnych najszerzej omówione zostały gwarancje procesowe dla osoby z zaburzeniami psychicznymi na wszystkich etapach postępowania, tj. od złożenia wniosku o ubezwłasnowolnienie, aż do wydania prawomocnego rozstrzygnięcia w przedmiocie ubezwłasnowolnienia, a także po jego wydaniu. Omówiono katalog podmiotów uprawnionych do złożenia wniosku o ubezwłasnowolnienie, karę grzywny wymierzaną w przypadku bezzasadnego złożenia wniosku o ubezwłasnowolnienie, kwestię wystawiania zaświadczenia lekarskiego na potrzeby postępowania o ubezwłasnowolnienie oraz zasadność przyznawania pomocy prawnej z urzędu, zarówno dla osoby w stosunku do której toczy się postępowanie o ubezwłasnowolnienie, jak i osoby już ubezwłasnowolnionej. Następnie odniesiono się do znaczenia opinii biegłego wydawanej na potrzeby postępowania o ubezwłasnowolnienie, rozstrzygając przy tym zakres specjalności biegłego w tego rodzaju sprawach. Istotny z punktu widzenia spraw o ubezwłasnowolnienie stał się również sposób orzekania, w szczególności w zakresie związania organu procesowego treścią wniosku o ubezwłasnowolnienie oraz wskazaną przez wnioskodawcę podstawą ubezwłasnowolnienia. Nie bez znaczenia dla tego postępowania okazały się również zagadnienia związane ze zniesieniem wymogów przewidzianych dla skutecznego wniesienia apelacji bądź zażalenia przez uczestnika, względem którego toczy się postępowanie o ubezwłasnowolnienie. Na potrzeby spraw o ubezwłasnowolnienie omówiono również szczególny tryb postępowania o jego uchylenie bądź zmianę, już po wydaniu prawomocnego rozstrzygnięcia. W tej części opracowania szerzej odniesiono się również do zdolności

procesowej w postępowaniu o uchylenie bądź zmianę ubezwłasnowolnienia, a także zaproponowano zmiany regulacji prawnych dotyczących zdolności procesowej osoby z zaburzeniami psychicznymi w zakresie wniesienia skargi kasacyjnej, skargi o wznowienie postępowania oraz skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia.

Dla osiągnięcia zakładanych celów rozprawy wykorzystano metodę dogmatyczną (formalno-dogmatyczna) polegającą na ustaleniu obowiązujących przepisów prawnych w zakresie badanych instytucji, głównie prawa cywilnego procesowego, ale również prawa cywilnego materialnego i prawa administracyjnego, a także w ogólnym zarysie prawa międzynarodowego i europejskiego. Zastosowano również metodę analityczną, polegającą na odniesieniu się do dorobku naukowego w badanym zakresie w wielu gałęziach prawa, w szczególności prawa cywilnego procesowego, a także metodę empiryczną, której celem było dokonanie konfrontacji aktualnie obowiązujących przepisów prawnych z ich stosowaniem. Metodami badań o charakterze uzupełniającym, którymi posłużono się w pracy były metoda historyczna oraz prawno-porównawcza. Metoda historyczna miała na celu ukazanie ewolucji terminologii zaburzeń psychicznych na tle niezmiennych się instytucji prawnych, zaś metoda prawno-porównawcza - osadzenie polskich regulacji prawnych w szerszej perspektywie, na tle wybranych rozwiązań obcych systemów prawnych, w tym prawa niemieckiego, austriackiego i francuskiego.

Ławonia Aniańska - Jura
Szewc, dnia 27.02.2019.

STATUS OF A PERSON WITH MENTAL DISORDERS IN CIVIL PROCEEDINGS

SUMMARY

The basis of human rights is respect for one's dignity and equality in relation to other people, which means that regardless of the features one has, each person should be entitled to the same catalogue of rights. However, some human features, such as mental disorders, may make it difficult or even impossible to ensure that all rights guaranteed to all citizens are fulfilled. Such rights include, among others, the right to court, which in this dissertation was discussed on the basis of the provisions of civil procedure. The essence of considerations was to determine whether current legal regulations do not deprive people with mental disorders of basic rights solely because of their mental disorders. For this reason, the legal protection of persons with mental disorders guaranteed not only in the procedural law, but also in the provisions of substantive civil law, international law and administrative law was mentioned supplementarily.

The dissertation consists of six chapters and the first chapter deals mostly with terms related to disabilities and mental disorders, which are in force on the basis of various regulations and medical, social and legal sciences. To explain the problem of disability, the modes and criteria for acquiring the status of a disabled person in force in administrative law were also discussed. This issue has become important due to the entitlements of a disabled person which sometimes depend on legally recognized disability. For the purposes of comparative law, the rights of persons with disabilities guaranteed in international and European law were also partially analyzed. These issues have become important also due to the evolution of the rights of persons with disabilities in these legal systems, which in turn in Polish legislation have remained unchanged since the 1960s. On the basis of specialist literature, the medical terms of mental disorders were also explained, including primarily the terms related to the international and American classification of mental disorders and behavioural disorders. Attention was also paid to the problem of social marginalization and, as a consequence, legal exclusion, resulting from the negative perception of people with disabilities by the society. Solutions were proposed to eliminate this phenomenon, based first of all on changing the legal terminology in the field of mental disorders.

In the second chapter of the dissertation the civil law issues were discussed supplementarily, due to the influence of mental disorders on the individual's ability to operate in legal transactions, and also due to the issues of procedural civil law and cases involving people with mental disorders in non-litigious proceedings, which were discussed in the further part of the dissertation. The influence of mental disorders on the ability to perform legal actions and making declarations of will, both by a person incapacitated and a person with mental disorders that has not been legally incapacitated was also verified. Moreover, it was impossible to ignore the premises of incapacitation, including premises of psychiatric, psychological, and juridical nature and the purposefulness of incapacitation. In order to increase the legal protection of people with mental disorders, changes in the regulations of substantive civil law were proposed, aiming at adjusting legal institutions provided for people with mental disorders to a specific health and life situation of a person with such a problem.

The third chapter of the dissertation begins with general procedural issues. The influence of mental disorders of a natural person on the judicial capacity, procedural capacity and the ability to act independently in court proceedings was discussed. In addition, it was not possible to omit the extended ability to bring the action before the court in cases involving people with mental disorders, i.e. in cases for reversing or changing the proceedings for incapacitation, concerning a person remaining under parental authority, care or guardianship and in the scope of the Act on mental health protection. Next, reference was made to legal measures taken in court proceedings in relation to persons with mental disorders in order to protect them. In this respect, legal solutions were proposed that increase the scope of the procedural capacity of people with mental disorders, and also aim to provide people with mental disorders with a possibility of a greater participation in the proceedings. Against this background, the problem of communication between the party or participant to the proceedings dealing with mental disorders and the court emerged. Subsequently, the problem of mental disorders was analyzed in the case of their occurrence in persons performing such procedural roles as: a party, a witness, a professional attorney, a court expert or a judge. In the absence of regulations in the Code of Civil Procedure regarding the fulfilment of the last three procedural roles, it was necessary to refer to administrative acts regulating the legal status of these entities. The influence of mental disorders on the ability to fulfil the role of a professional procedural attorney, court expert and judge was discussed.

The next part of the study, i.e. the fourth chapter, is devoted to specific cases in non-litigious proceedings involving persons with mental disorders. In the first place general issues

concerning the participant of non-litigious proceedings were discussed. Next, marital cases with the participation of people with mental disorders were discussed, including cases for the permission to marry a person with mental disorders. When it comes to other family matters and matters related to care and guardianship with the participation of people with mental disorders, they were also referred to the legal and life situation of the person subject to parental authority and subjected to care and guardianship. As key evidence in such cases, the evidence from the expert psychiatrist's opinion, allowing the assessment of the possibility of performing certain social roles, including mainly the role of a parent with mental disorders, was also discussed. Inheritance cases involving persons with mental disorders were also referred to the problems related to the issuance of an opinion by an expert psychiatrist, in the absence of the possibility to conduct a testator's examination of the psychiatric disorders and the use of indirect evidence by the expert.

It was impossible to omit cases for the protection of mental health, which were discussed in the fifth chapter of the dissertation. Due to the nature of those proceedings, resulting primarily from the regulation of this type of matters in the Act on mental health protection, the consideration began with general issues regarding the patient's consent to treatment. The general conditions for the consent required during each medical intervention and the special conditions required for specific treatment activities were distinguished, for example the consent to be placed in a psychiatric hospital. Next, it was necessary to determine the mode of admission of a person with mental disorders to a psychiatric hospital or a nursing home and the rules for conducting a psychiatric examination under the above mentioned Act. The essence of these issues is the weaker position of a person with mental disorders in relation to institutions such as a psychiatric hospital or a nursing home. In this case, the previously analyzed regulations of international and European law were also helpful in relation to the protection of a person with mental disorders. Issues related to outdated medical terminology used in the Act on mental health protection were also discussed. This problem had to be referred to specific threats stemming from current legal solutions involving the placement of people with specific mental disorders in the mentioned facilities.

In the last part of the study, which is the sixth chapter, cases of incapacitation were included. In the case of this type of matters, due to the most severe legal consequences resulting from the deprivation or limitation of the ability to perform legal actions, procedural guarantees for the person with mental disorders at all stages of the proceedings were discussed, i.e. from submitting the application for incapacitation, to issuing a final decision on

incapacitation and the situation after its issuance. The catalogue of entities authorized to submit an application for incapacitation, fines imposed in the case of unjustified submission of an incapacitation application, the problem of issuing a medical certificate for the purpose of incapacitation proceedings and the legitimacy of granting legal aid from the office, both for the person in relation to whom the incapacitation proceedings are pending, and the person already incapacitated were discussed. Next, the importance of the expert opinion issued for the purpose of incapacitation proceedings and the scope of the expert's specialization in such matters were discussed. The manner of adjudicating from the point of view of cases for incapacitation has also become important, in particular in the scope of binding the judicial body with the content of the application for incapacitation and the basis for incapacitation indicated by the applicant. Not without significance for those proceedings were also the issues related to the abolition of the requirements provided for the effective lodging of appeals, or complaints by a participant in relation to whom the incapacitation proceedings are pending. For the purposes of incapacitation cases, a special mode of proceedings for its repeal or change after the final decision has been issued was also discussed. This part of the report also includes a broader reference to legal capacity in proceedings for repeal or change of incapacitation, and includes suggestions of changes in legal regulations concerning the capacity of a person with mental disorders to make a cassation appeal, a complaint to resume proceedings and a complaint to declare a final judgment unlawful.

In order to achieve the assumed objectives of the dissertation, a dogmatic (formal-dogmatic) method was used to establish binding legal provisions in the scope of the institutions under examination, mainly of civil procedural law, but also of substantive civil law and administrative law, as well as international and European law in general outline. An analytical method was also applied, which consisted in referring to the scientific achievements in the studied area in many branches of law, in particular procedural civil law; and an empirical method the aim of which was to confront the currently existing legal provisions with their application. Methods of research of complementary nature, which were used in the study, were the historical and comparative law methods. The historical method was aimed at showing the evolution of the terminology of mental disorders against the background of unchanging legal institutions, while the comparative law method – at embedding Polish legal regulations in a wider perspective, against the background of selected solutions of foreign legal systems, including German, Austrian and French law.

9
Kowalicz Olwiańska-Tuszyk
Suzuki, dnia 21.02.2019r.